

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК ЯК СУБ'ЄКТІВ ТРУДОВОГО ПРАВА

У статті на основі аналізу наукових поглядів учених та норм чинного законодавства доведено особливе значення профспілок серед інших суб'єктів трудового права. Акцентовано увагу на тому, що саме профспілки відіграють важливу роль у формуванні громадського суспільства в нашій країні. Встановлено, що професійні спілки дозволяють захистити дуже велику кількість громадян – осіб, які повсякденно працюють для себе, підприємства й України загалом, адже економічний складник є одним із найбільш важливих у соціальній політиці.

Ключові слова: роль, професійні спілки, працівник, роботодавець, суб'єкт, трудове право, трудові правовідносини.

В статті на основі аналізу наукових поглядів учених та норм діючого законодавства доведено особливе значення профспілок серед інших суб'єктів трудового права. Акцентовано увагу на тому, що саме профспілки відіграють важливу роль у формуванні громадянського суспільства в нашій країні. Встановлено, що професійні спілки дозволяють захистити дуже велику кількість громадян – осіб, які повсякденно працюють для себе, підприємства й України загалом, адже економічний складник є одним із найбільш важливих у соціальній політиці.

Ключевые слова: роль, профессиональные союзы, работник, работодатель, субъект, трудовое право, трудовые правоотношения.

In the article, based on the analysis of scientific views of scientists and the norms of the current legislation, the special significance of trade unions among other subjects of labor law is emphasized. It is emphasized that it is precisely trade unions that play an important role in shaping civil society in our country. It was established that it is precisely trade unions that allow the protection of a very large number of citizens – individuals who perform their labor function on a day-to-day basis for the benefit of themselves, enterprises and Ukraine as a whole, because the economic component is one of the most important in the process of conducting a high-quality social policy.

Key words: role, professional unions, employee, employer, subject, labor law, labor relations.

Вступ. Сьогоднішній основним завданням профспілок є захист трудових і соціально-економічних прав та інтересів своїх членів. І хоча профспілки можуть вступати у відносини, які регулюються різними галузями права (конституційним, адміністративним, цивільним, соціального забезпечення тощо), визначальними все ж є суспільно-трудова відносини, що регулюються трудовим правом. Профспілки вперше з'явилися в Англії наприкінці XVIII – на початку XIX ст. й зазнавали жорсткого опору як з боку підприємців, так і з боку держави. Не дивно, що спочатку профспілки боролися проти кримінально-судових переслідувань за організацію профспілок і страйків. У сучасних умовах професійні спілки є тією організаційною формою, з використанням якої можлива реалізація ідеї соціального партнерства й зміцнення основ громадянського суспільства.

Питання діяльності професійних спілок як суб'єктів трудового права розглядали у своїх наукових працях В.І. Прокопенко, О.І. Процевський, В.О. Процевський, П.Д. Пилипенко, А.М. Слюсар, О.Ф. Скакун, В.М. Скобелкін, В.М. Толкунова, Є.Б. Хохлов, Н.М. Хуторян, Г.І. Ча-

нишева, І.І. Шамшина, В.І. Щербина, Ю.М. Щотова, Л.С. Явич, О.В. Яремчук, О.М. Ярошенко й ін. Однак у сучасних умовах підвищення ролі професійних спілок у трудових правовідносинах зазначене питання набуває актуальності та потребує більшої уваги з боку науковців.

Постановка завдання. Мета статті – визначити роль та значення професійних спілок як суб'єктів трудового права.

Результати дослідження. Основою правового положення професійних союзів нині є законодавче визнання їх як основних представників працівників. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», професійна спілка (профспілка) – добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їхньої професійної (трудової) діяльності (навчання) [1]. Всі профспілки мають рівні права й незалежні у своїй діяльності від органів влади, місцевого самоврядування, роботодавців, їх об'єднань, політичних партій та інших громадських об'єднань. Основним призначенням профспілок є представництво і захист трудових прав та інтересів своїх членів.

Соціальне призначення представництва профспілок полягає в представленні інтересів працівників, турботі про найбільш повне їхнє задоволення, а за неможливості – у захисті їхніх прав і законних інтересів. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», єдиними цілями діяльності профспілок є здійснення представництва та захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки. Профспілки у своїй діяльності керуються метою об'єднання – турботою про людину, її потреби. Зауважимо, що ця діяльність профспілок не применшує прав конкретного працівника як суб'єкта трудових та інших, тісно пов'язаних із ним відносин, оскільки профспілки діють у його інтересах, але не замість нього, не обмежують його правосуб'єктність.

Право кожного на об'єднання в профспілки, їх створення для захисту своїх інтересів прямо закріплено Конституцією України (ст. 36): «Громадяни мають право на участь у професійних спілках із метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно цією Конституцією і законами України» [2]. Спеціальне згадування профспілок в акті вищої юридичної чинності свідчить про їхню особливу роль і значення в житті суспільства. В.І. Прокопенко слушно зазначає, що професійні спілки відіграють нині важливу роль у розвитку політичної системи України, подальшому розвитку демократії, а також у розширенні участі громадян в управлінні справами держави та суспільства, оптимізації і вдосконаленні державного апарату, підвищенні активності громадських організацій, зміцненні правової основи державного й громадського життя, розширенні гласності й урахуванні громадської думки [3, с. 116].

Нині профспілкам належать права, що безпосередньо впливають з їхньої суспільної природи як об'єднання для представництва й захисту інтересів працівників, насамперед у трудових і пов'язаних із ними відносинах. Прав, які раніше надавалися профспілкам для виконання функцій окремих державних органів, вони більше не мають. Тому представництво профспілками інтересів працівників можна визначити як дії органів профспілок у системі соціального партнерства, спрямовані на участь в управлінні організацією, представлення інтересів працівників на територіальному, галузевому рівнях із метою їх захисту, а також сприяння встановленню соціальної справедливості.

Професійні спілки є важливим соціальним інститутом сучасного громадянського суспільства, які створюються працівниками з метою захисту, охорони і реалізації своїх трудових прав, свобод та законних інтересів. Профспілки активно впливають на соціально-економічну політику держави. Держава, у свою чергу, не створює профспілкової організації, а тільки зобов'язана визнавати їх за умови створення. Профспілкові організації у своїй діяльності незалежні від органів державної влади і органів місцевого самоврядування, роботодавців, інших громадських організацій, політичних партій, вони їм не підзвітні й не підконтрольні. Профспілки самостійно організовують свою діяльність, проводять збори, конференції, з'їзди, засідання утворених ними органів, інші заходи, які не суперечать законодавству. Загалом, терміном «професійна спілка, що діє на підприємстві, в установі, організації» охоплюється кожна професійна спілка (профспілкова організація), яка, згідно з Конституцією і законами України, утворена на підприємстві, в установі, організації на основі вільного вибору її членів для захисту їхніх трудових та соціально-економічних прав і інтересів незалежно від того, чи є така професійна спілка стороною колек-

тивного договору, угоди. Професійні спілки, які діють на тому самому підприємстві, в установі, організації, мають рівні права, рівні перед законом. Питання щодо надання згоди на розірвання трудового договору із працівником у передбачених законом випадках та передбаченому ним же порядку вирішує професійна спілка, яка діє на підприємстві, в установі, організації, де працівник є її членом [4, с. 29–30].

Правосуб'єктності профспілки набувають за фактом легалізації, яка, відповідно до ст. 16 Закону «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», здійснюється шляхом їх реєстрації відповідними органами Міністерства юстиції. У разі реєстрації профспілки та їх об'єднання набувають статусу юридичної особи.

Отже, якщо розглядати правосуб'єктність профспілки в трудових правовідносинах насамперед як юридичних осіб, то вона нічим не відрізняється від інших таких самих учасників трудових правовідносин. Та все ж у трудовому праві не ці чинники визначають особливості правового становища профспілок, яке зумовлюється передусім метою створення та діяльності цих громадських об'єднань, що характеризує їх як представницький орган. Конституція України і Закон «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» визнають правосуб'єктність за профспілками та їх об'єднаннями. На таких самих позиціях перебуває і трудове законодавство. Однак разом із правосуб'єктністю профспілок Кодекс законів про працю (далі – КЗпП) окремо визначає право участі в трудових правовідносинах також і за виборними органами первинних профспілкових організацій (профспілковими представниками). Як впливає з відповідних норм чинного КЗпП, у трудових правовідносинах вони мають право представляти інтереси працівників безпосередньо, а не від імені профспілки, чії повноваження здійснюються у межах, наданих їм статутом прав.

В юридичній літературі у зв'язку із цим зазначено, що профспілковий комітет є стороною трудових правовідносин, які виникають під час спільного із власником або уповноваженим ним органом заохочення працівників за успіхи в праці, визначення строків і порядку надання перерв для годування дитини, встановлення розмірів доплат за суміщення професій (посад) або виконання обов'язків тимчасово відсутнього працівника тощо.

Більшість прав і обов'язків профспілки зазвичай реалізують через свої органи. І це впливає безпосередньо зі ст. 16 Закону «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». Проте права й обов'язки профспілки можуть реалізувати не лише через свої органи, а й безпосередньо. Це, зокрема, виявляється тоді, коли свої права профспілки здійснюють на зборах членів профспілки, як-от висунення вимог, ухвалення рішення про страйки тощо [5, с. 34].

Оскільки Закон «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» визнає статус юридичної особи за профспілками та їх об'єднаннями, очевидно, що виборні органи первинної профспілкової організації такого статусу вже не можуть мати. Інша річ, що, здійснюючи власні повноваження, первинні профспілкові організації набувають цивільних прав і беруть на себе цивільні зобов'язання через свої органи, які діють у межах прав, наданих їм статутами. Проте суб'єктами правовідносин потрібно визнавати профспілки та їх об'єднання, а не виборні органи первинної профспілкової організації. Останні як виборні органи лише представляють інтереси первинних профспілкових організацій.

Зазначимо, що ухвалені останніми роками нормативні акти, які так чи інакше регламентують участь профспілок у трудових правовідносинах, орієнтовані саме на правосуб'єктність первинних профспілкових організацій. Так, Закон України «Про колективні договори і угоди» визначає, що право на ведення переговорів і укладення колективних договорів, угод від імені найманих працівників надається профспілкам (ст. 4). А Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» однією зі сторін колективного спору називає первинну профспілкову чи іншу уповноважену найманими працівниками організацію (ст. 3).

Аналогічні принципи покладено в основу діяльності первинних профспілкових організацій, що функціонують на підприємствах, в установах та організаціях. У ст. 37 Закону «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» надано їм право представляти інтереси членів профспілки, захищати їхні трудові, соціально-економічні права й інтереси. Свої повноваження первинні профспілкові організації на підприємствах здійснюють через утворені ними виборні органи, а в організаціях, де не створюються виборні органи, – через представника (довірену особу) первинної профспілкової організації, яка діє в межах прав, наданих їй цим Законом та статутом (положенням) профспілки.

Норми різних законів яскраво ілюструють саме правосуб'єктність профспілок та їх об'єднань у трудових правовідносинах. Водночас Закон «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» все ж не зумів до кінця позбутися відомих стереотипів, за якими суб'єктами права

із самостійними повноваженнями визнаються і виборні органи первинної профспілкової організації (профспілковий представник). Повноваження профспілок за трудовим правом є досить широкими та різноплановими. Вони здійснюють представництво і захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілок в органах державної влади й органах місцевого самоврядування, у відносинах із роботодавцями, а також з іншими об'єднаннями громадян.

У питаннях колективних інтересів працівників профспілки здійснюють представництво та захист інтересів працівників незалежно від їх членства в профспілках. Профспілки, їх об'єднання мають право представляти інтереси своїх членів під час реалізації ними конституційного права на звернення по захист своїх прав до судових органів, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також міжнародних судових установ. Представництво інтересів членів профспілки у взаємовідносинах із роботодавцями, органами державної влади й органами місцевого самоврядування здійснюється на основі системи колективних договорів та угод, а також відповідно до законодавства. Профспілки та їх об'єднання ведуть колективні переговори, здійснюють укладення колективних договорів, генеральної, галузевих, регіональних, міжгалузевих угод від імені працівників.

Вони також здійснюють контроль за виконанням колективних договорів, угод. У разі порушення роботодавцями, їх об'єднаннями, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування умов колективного договору, угоди профспілки й їх об'єднання мають право направляти їм подання про усунення цих порушень. У разі відмови усунути порушення або недосягнення згоди в зазначений термін профспілки мають право оскаржити неправомірні дії або бездіяльність посадових осіб до суду.

Профспілки, їх об'єднання захищають право громадян на працю, беруть участь у розробленні та здійсненні державної політики в галузі трудових відносин, оплати праці, охорони праці, соціального захисту. Проекти законів, які стосуються соціально-економічних відносин, подаються відповідними органами виконавчої влади з урахуванням пропозицій всеукраїнських профспілок, їх об'єднань. Профспілки, їх об'єднання мають право представляти інтереси працівників в органах, що розглядають індивідуальні трудові спори, а також під час вирішення колективних трудових спорів (конфліктів). Представники профспілок беруть участь у діяльності примирних комісій, трудових арбітражів та інших органів, які розглядають колективний трудовий спір (конфлікт).

Вони мають право на організацію та проведення страйків, зборів, мітингів, походів і демонстрацій, на захист трудових і соціально-економічних прав та інтересів працівників відповідно до закону. Виборні органи первинної профспілкової організації (профспілковий представник) мають право вимагати розірвання трудового договору (контракту) з керівником підприємства, установи або організації, якщо він порушує законодавство про працю, про колективні договори й угоди. Роль та значення профспілок в умовах ринкових перетворень, що відбуваються в Україні, все більше зростає. Важливо лише, щоб повноваження, визначені Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», були реалізовані в інтересах найманих працівників, що є однією з гарантій законності трудових правовідносин.

Висновки. Отже, профспілки відіграють все більшу роль у сучасному суспільстві, охоплюють практично всі форми господарської діяльності. Надзвичайно важлива роль профспілок пояснюється також тим, що вони сприяють формуванню громадського суспільства в нашій країні, а їхня діяльність дозволяє налагодити своєрідний діалог між працівниками і роботодавцем, а також владою та бізнесом. Професійні спілки дозволяють захистити дуже велику кількість громадян – осіб, які щоденно працюють на благо держави на підприємствах України, адже економічний складник є одним із найбільш важливих у соціальній політиці.

Список використаних джерел:

1. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 р. № 1045–XIV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 45. Ст. 397.
2. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Прокопенко В.І. Трудове право України: підручник. Харків: Консум, 1998. 480 с.
4. Нікіфоров В.Ю. Захист профспілками соціально-трудова прав працівників в умовах ринкової економіки (теоретично-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05; Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2004. 187 с.
5. Скобелкин В.Н. Трудовые правоотношения внутри трудового коллектива. Советское государство и право. 1989. № 6. С. 28–36.